

The victim requirement and shared responsibility in the case law of the European Court of Human Rights

Saeed Mokhtari*¹

Mohamad Setayeshpur²

Received: 2025-03-16

Revised: 2025-06-12

Accepted: 2025-12-13

Available Online: 2026-09-16

How to cite this article:

Mokhtari, S., Setayeshpur, M (2026). The victim requirement and shared responsibility in the case law of the European Court of Human Rights, *Iranian Research Letter of International Politics*, 14 (02), 305 - 322 .(in Persian with English abstract)
<https://doi.org/10.22067/irlip.2025.92636.1650>

Extended abstract

1. INTRODUCTION

The European Court of Human Rights (ECtHR) operates under the European Convention on Human Rights (ECHR), where Article 34 establishes the “victim requirement,” mandating that applicants must demonstrate they are “directly and personally” affected by an alleged violation to have their claims admissible. This procedural safeguard prevents abstract or actio popularis complaints, ensuring judicial focus on concrete harms. However, in scenarios of “shared responsibility” - where multiple actors, such as states and international organizations like the European Union (EU), contribute to rights violations - this requirement introduces complexities. Shared responsibility, as understood in international law, arises when two or more entities collectively contribute to harm, complicating attribution and victim identification under the Convention framework.

This study critically examines the interplay between the victim requirement and shared responsibility in ECtHR jurisprudence, particularly in multi-actor cases. The central research question is: How does the Court’s interpretation of the victim requirement impact the adjudication of cases involving shared liability, especially those with systemic or indirect harms? The hypothesis posits that the Court’s strict adherence to the victim requirement, while protecting against frivolous claims, risks undermining accountability in shared responsibility scenarios. This analysis addresses a gap in understanding how procedural rules intersect with substantive justice in multi-actor human rights violations. It draws on emerging mechanisms like the EU’s “joint accountability system” under the Draft Accession Agreement, arguing for procedural reforms to align the Convention system with modern governance realities, where rights violations are often diffused and institutionalized.

The study’s findings are relevant for policymakers designing joint accountability mechanisms, practitioners navigating admissibility barriers in complex cases, and scholars analyzing the Con-

1. Postdoctoral Researcher in International Law, Faculty of Law, University of Qom, Qom, Iran. (Corresponding Author Email: Hofarigon@gmail.com).

2. Associate Professor, International Law, Faculty of Law, University of Qom, Qom, Iran.

vention's evolving role in global governance. By integrating victim status and shared responsibility - topics often treated separately in existing literature - this research innovatively demonstrates how rigid proceduralism in individual petitions may perpetuate impunity for systemic violations. It also provides a detailed critique of the EU Accession Draft in light of ECtHR case law.

2. THEORETICAL FRAMEWORK

The victim requirement under Article 34 ECHR rejects *actio popularis*, emphasizing that complaints must stem from real, personal harm rather than general oversight. As articulated in *Klass and Others v. Germany* (1978), a "victim" is someone "directly affected by the act or omission in issue," even absent specific prejudice, provided there is a continuous threat (e.g., normative harm from laws inducing fear, as in *Dudgeon v. United Kingdom*, 1981). The concept extends to "potential victims" in cases of foreseeable risks, such as in *Soering v. United Kingdom* (1989), where a "real risk" of inhuman treatment sufficed, or *Campbell and Cosans v. United Kingdom* (1980), recognizing harm from unapplied corporal punishment policies.

Shared responsibility, rooted in international law like the 2001 International Law Commission (ILC) Articles on State Responsibility (Article 47), holds that joint contributions do not negate individual accountability. This contrasts with ECtHR's insistence on "direct causation" and "personal impact," often sidelining indirect complicity or structural roles. For instance, in *Nada v. Switzerland* (2012), Switzerland was held liable for implementing UN sanctions indirectly harming an individual, despite no direct action. Theoretical critiques, such as those by Nollkaemper (2011), highlight how focusing on proximate acts ignores facilitating behaviors in multi-actor settings. Comparative insights from the International Court of Justice (ICJ) in *Bosnia v. Serbia* (2007) emphasize "effective control" over direct causation, while the Inter-American Court of Human Rights (IACtHR) in *Velásquez-Rodríguez v. Honduras* (1988) recognizes "systematic tolerance" as grounds for liability without direct orders.

This framework reveals tensions between the Convention's individual-centric approach and transnational rights violations, where harms are layered (e.g., EU-state interactions). The EU's Draft Accession Agreement (2011) introduces a "co-respondent mechanism" (Article 3(1)(b)), allowing joint EU-state participation in cases tied to EU law, institutionalizing shared liability and mitigating admissibility gaps.

3. METHODOLOGY

This research employs a doctrinal legal analysis combined with comparative case studies. Primary sources include ECtHR judgments, dissenting opinions, and EU legal documents (e.g., Draft Accession Agreement and Explanatory Report). Secondary sources encompass scholarly commentaries on ECHR practice and international responsibility.

The methodology involves: (1) Analyzing ECtHR jurisprudence on victim status and shared responsibility through key cases like *Segi v. 15 EU States* (2002) and *Tugar v. Italy* (1995); (2) Comparative examination of individual (Article 34) vs. interstate (Article 33) complaints, contrasting ECtHR with ICJ and IACtHR approaches; (3) Critical evaluation of institutional reforms, assessing the Draft Accession Agreement's co-respondent mechanism against admissibility challenges. This qualitative approach ensures a theoretical critique grounded in empirical

case law, with no quantitative data due to the doctrinal focus.

4. RESULTS & DISCUSSION

ECtHR's interpretation of the victim requirement prioritizes "direct causation" and "individual harm," ensuring judicial economy but marginalizing indirect violations in shared responsibility cases. In multi-actor scenarios involving international organizations, the Court hesitates to attribute liability to member states absent "concrete implementing measures." For example, in *Segi and Gestoras Pro-Amnistia v. 15 EU States* (2002), claims against EU terror listings were dismissed as too weak, emphasizing that state participation in EU decisions does not automatically trigger ECHR responsibility. Similarly, *Senator Lines GmbH v. 15 EU States* (2004) rejected fines as hypothetical post-annulment, highlighting a reluctance to address systemic EU harms (Lawson, 2024; Ryngaert, 2020).

In facilitating acts and indirect harms, the Court demands "proximate causation." *Tugar v. Italy* (1995) dismissed claims over mine exports due to no "direct causal nexus," with Iraq deemed the "decisive factor." *Aziz v. Cyprus et al.* (2004) attributed liability solely to Turkey as the "de facto" controller, deeming others' roles "too remote." This contrasts with IACtHR's broader "complicity" recognition and ICJ's "effective control" standard, critiqued for undermining preventive ECHR goals (Lawson, 2024).

The Draft Accession Agreement's co-respondent mechanism offers partial solutions by enabling joint EU-state responses in EU-law cases, bypassing strict causation (Council of Europe, 2011). It addresses gaps in *Bosphorus v. Ireland* (2005), where "equivalent protection" presumes compliance unless "manifestly deficient," but institutionalizes shared accountability without eliminating the victim requirement. Cases like *Matthews v. United Kingdom* (1999) demonstrate potential, holding states liable despite EU treaty obligations. However, challenges persist in systemic harms (e.g., refugee cases like *Hirsi Jamaa v. Italy*, 2012), where "collective victimhood" could enhance access, akin to IACtHR practices (*Mayagna v. Nicaragua*, 2001).

Discussion reveals that while the victim requirement safeguards against abstract claims, its rigidity creates accountability gaps in transnational governance, perpetuating impunity for diffused violations. Reforms must balance procedural efficiency with substantive justice.

5. CONCLUSIONS & SUGGESTIONS

This study confirms that ECtHR's strict victim requirement, while promoting judicial economy, undermines shared responsibility adjudication by insisting on direct causation, as evidenced in multi-actor cases. The Draft Accession Agreement's co-respondent mechanism represents progress toward layered accountability, but full efficacy requires interpretive flexibility.

Recommendations include: (1) Developing "structural responsibility" doctrines for systemic policies; (2) Strengthening co-respondent mechanisms for joint transnational liability; (3) Redefining "victim" to include collective harms in widespread violations, as in *Big Brother Watch v. United Kingdom* (2021). These reforms are essential to align the ECHR system with 21st-century human rights complexities, ensuring procedural justice does not eclipse accountability.

Key Words: European Union accession, Actio popularis, European Court of Human Rights, Joint accountability mechanism, Victim requirement, Shared responsibility.

پژوهشنامه ایرانی
سیاست بین الملل
دوره ۱۴. شماره دو
شماره پیاپی ۲۸
بهار و تابستان ۱۴۰۵

دوره انتشار: دوفصلنامه
شاپا چاپی: ۲۳۳۲۲-۳۴۷۲
شاپا الکترونیک: ۲۷۱۷-۳۴۰۲

doi 10.22067/irlip.2025.92636.1650

مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۲/۲۶

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۰۳/۲۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۹/۲۲

تاریخ انتشار: ۱۴۰۵/۰۶/۲۵

شرط زیان دیده و مسئولیت مشترک در رویه قضایی دیوان اروپایی حقوق بشر

سعید مختاری^{۱*}

محمد ستایش پور^۲

چکیده

مطالعه حاضر به بررسی انتقادی تأثیر متقابل شرط «زیان دیده» موضوع ماده ۳۴ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر و مفهوم مسئولیت مشترک در رویه قضایی دیوان اروپایی حقوق بشر پرداخته است. پرسش اصلی این است که تفسیر دیوان از شرط مزبور چگونه بر رسیدگی به پرونده‌های دارای مسئولیت مشترک به‌ویژه در مواردی که چندین بازیگر بین‌المللی در نقض نظام‌یافته یا غیرمستقیم حقوق مشارکت دارند، تأثیر می‌گذارد. این پژوهش با روش تحقیق حقوقی نظری و با تکیه بر تحلیل رویه قضایی، بررسی تطبیقی و ارزیابی انتقادی اصلاحات نهادی سامان یافته است. یافته‌ها نشان داد که پایبندی سخت‌گیرانه دیوان به شرط زیان دیده و اصرار بر وجود «رابطه علیّ مستقیم» میان اقدام دولت و آسیب وارده، هرچند از طرح دعاوی انتزاعی جلوگیری می‌کند، اما در وضعیت‌های مسئولیت مشترک به‌ویژه در پرونده‌های مرتبط با اقدامات اتحادیه اروپا به تضعیف پاسخگویی و ایجاد شکاف‌های عدالت رویه‌ای انجامیده است. در مقابل، سازوکار پاسخگویی مشترک پیش‌بینی شده در پیش‌نویس توافقنامه الحاق اتحادیه اروپا (۲۰۱۱) با نهادینه‌سازی مسئولیت مشترک، گامی مؤثر در جهت رفع این موانع تلقی می‌شود، هرچند کارآمدی کامل آن در گرو بازتعریف مفهوم «زیان دیده» و توسعه دکترین «مسئولیت ساختاری» در رویه قضایی دیوان است.

کلیدواژه: الحاق اتحادیه اروپا، دادخواهی عمومی، دیوان اروپایی حقوق بشر، سازوکار پاسخگویی مشترک، شرط زیان دیده، مسئولیت مشترک.

۱. پژوهشگر پسادکتری حقوق بین‌الملل، دانشکده حقوق، دانشگاه قم، قم، ایران. (نویسنده مسئول) Hofarigon@gmail.com

۲. دانشیار حقوق بین‌الملل، دانشکده حقوق، دانشگاه قم، قم، ایران. M.Setayeshpur@qom.ac.ir

۱- مقدمه

«شرط زیان دیده» طبق ماده ۳۴ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر^۱ (از این به بعد کنوانسیون) مقرر می‌دارد که خواهان‌های یک پرونده باید ثابت کنند که «مستقیماً و شخصاً» تحت تأثیر نقض ادعایی قرار گرفته‌اند تا دیوان اروپایی حقوق بشر^۲ (از این به بعد دیوان) به شکایت آن‌ها رسیدگی کند. این مانع رویه‌ای تضمین می‌کند که دعوی قضایی به جای شکایات انتزاعی، بر اساس آسیب واقعی باشد و از رسیدگی به ادعاهای مبتنی بر «دادخواهی عمومی»^۳ امتناع گردد. با این حال، در وضعیت‌های مرتبط با مفهوم «مسئولیت مشترک» - که در آن چندین کشور یا نهادهای بین‌المللی در نقض تعهد نقش دارند - اعمال این شرط مملو از پیچیدگی می‌شود. مسئولیت مشترک، همان‌طور که در حقوق بین‌الملل فهمیده می‌شود، زمانی به وجود می‌آید که دو یا چند بازیگر (دولت‌ها، سازمان‌های بین‌المللی یا نهادهای غیردولتی) به‌طور جمعی در یک آسیب نقش دارند و این امر انتساب مسئولیت و شناسایی «بزه‌دیده» تحت چارچوب کنوانسیون را پیچیده می‌کند.

پرسش اصلی این مطالعه این است که تفسیر دیوان از مفهوم شرط زیان دیده چگونه بر قضاوت پرونده‌هایی که در گرو مسئولیت مشترک هستند تأثیر می‌گذارد؛ به‌ویژه در مواردی که چندین بازیگر در آسیب نظام‌یافته یا غیرمستقیم ایفای نقش می‌کنند. فرض بر این است که پایبندی محکم دیوان به شرط زیان دیده، در عین حال که از ادعاهای بیهوده محافظت می‌کند، خطر تضعیف مسئولیت را در وضعیت‌های مسئولیت مشترک به همراه دارد. همچنین استدلال خواهد شد که سازوکارهای نوظهور - مانند «نظام پاسخگویی مشترک اتحادیه اروپا»^۴ تحت «پیش‌نویس توافقنامه الحاق»^۵ - راه‌حلی جزئی ارائه می‌کنند اما برای رفع شکاف‌های عدالت رویه‌ای، نیاز به اصلاحات قضایی دارند.

این مطالعه به یک شکاف مهم در درک چگونگی تلاقی قوانین رویه‌ای با عدالت اساسی در نقض حقوق بشر توسط چند بازیگر بین‌المللی می‌پردازد و یافته‌های آن می‌تواند مورد استفاده سیاست‌گذاران در طراحی سازوکارهایی برای پاسخگویی مشترک، کارگزارانی که در پرونده‌های پیچیده موانع پذیرش را دنبال می‌کنند و اندیشمندانی که نقش در حال تحول کنوانسیون در حکمرانی جهانی را تجزیه و تحلیل می‌کنند، قرار گیرد. فرده‌محوری مندرج در نظام کنوانسیون، چالشی در برابر «فراملیتی شدن نقض حقوق بشر» قرار می‌دهد که با حقوق بین‌الملل عرفی سازگار نیست. ماده ۴۷ مجموعه مواد ۲۰۰۱ کمیسیون حقوق بین‌الملل سازمان ملل متحد در زمینه مسئولیت بین‌المللی دولت بابت عمل متخلفانه بین‌المللی (از این به بعد مواد ۲۰۰۱) تصریح می‌کند که مسئولیت مشترک، مسئولیت تک تک بازیگران را منتفی نمی‌کند Ziaee & Roohani, ۲۰۲۳, P. ۲۵۰)). برای مثال می‌توان به تحریم‌های شورای امنیت در پرونده «نادا علیه سوئیس»^۶ اشاره

1. European Convention on Human Rights.
2. European Court of Human Rights.
3. Actio Popularis.
4. EU's Co-respondent System.
5. Draft Accession Agreement.
6. Nada v. Switzerland (2012).

کرد که دیوان اروپایی دولت سوئیس را با وجود عدم اقدام مستقیم این دولت، به دلیل اجرای غیرمستقیم تحریم‌ها علیه شهروند مصری مسئول شناخت (ECTHR, 2012, para. 180). هدف این مطالعه ارزیابی انتقادی این موضوع است که آیا شرط زیان‌دیده در رویه دیوان در عصری که نقض حقوق بشر به‌طور فزاینده‌ای فراملی و نهادینه شده مناسب است یا خیر و راه‌های پیشنهادی برای اصلاح رویه‌ها چیست. در حالی که در ادبیات موجود وضعیت زیان‌دیده یا مسئولیت مشترک را به صورت جداگانه بررسی شده است، این مقاله به صورت ابتکاری این مضامین را ترکیب می‌کند و نشان می‌دهد که چگونه سختگیری رویه‌ای در دادخواست‌های فردی ممکن است مصونیت از مجازات برای نقض نظام‌مند را تداوم بخشد. همچنین نقد مفصلی از پیش‌نویس توافقنامه الحاق اتحادیه اروپا را با توجه به رویه قضایی دیوان ارائه می‌کند.

این تحلیل از روش تحقیق حقوقی نظری بهره می‌گیرد که ترکیبی است از مواردی چون: تحلیل رویه قضایی در احکام دیوان در مورد وضعیت زیان‌دیده و مسئولیت مشترک؛ بررسی تطبیقی رویکرد دیوان به شکایات فردی در مقابل شکایات میان‌دولتی (ماده ۳۴ در مقابل ماده ۳۳ کنوانسیون) و ارزیابی انتقادی اصلاحات نهادی، از جمله پیش‌نویس توافقنامه ۲۰۱۱ الحاق اتحادیه اروپا به کنوانسیون. منابع اولیه شامل احکام دیوان، نظرات موافق قضات و اسناد حقوقی اتحادیه اروپا است که با تفسیرهای علمی تکمیل شده است. ساختار این مطالعه علاوه بر این مقدمه شامل چهار بخش دیگر خواهد بود: تفسیر دیوان از رسیدگی واقعی به جای دعوی اقدام جمعی، چالش‌ها در پرونده‌های مسئولیت مشترک، راه‌حل‌های پیشنهادی (پیش‌نویس توافقنامه) و نتیجه پایانی خواهد بود. با بررسی تأثیر متقابل بین وضعیت زیان‌دیده و مسئولیت مشترک، این جستار به دنبال ارتقای درک دقیق‌تری از عدالت رویه‌ای در سیستم کنوانسیون است و از اصلاحاتی دفاع می‌کند که معیارهای پذیرش را با واقعیت‌های نقض حقوق بشر مدرن تطبیق می‌دهد.

۲. تفسیر شرط زیان‌دیده

دیوان اروپایی حقوق بشر چارچوب دقیقی را برای تفسیر شرط «زیان‌دیده» بر اساس ماده ۳۴ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر در پیش گرفته است و خواهان‌ها باید نشان دهند که حتی در صورت نبود آسیب ملموس «مستقیماً تحت تأثیر نقض ادعایی»^۱ قرار گرفته‌اند (ECTHR, 1984, para. 39). این اصل که ریشه در رد «دادخواهی عمومی» (شکایت‌های تعمیم یافته) دارد تضمین می‌کند که نقش دیوان به جای نظارت انتزاعی، به شکل قضاوتی باقی بماند. شرط زیان‌دیده فقط در مورد شکایات فردی اعمال می‌شود و نه در مورد رویه بین دولتی مرتبط با ماده ۳۳ کنوانسیون، که به نظر می‌رسد از منافع عمومی در رعایت کنوانسیون محافظت می‌کند.

همان طور که در قضیه «کلاس علیه آلمان»^۲ تأکید شد، اصطلاح «زیان‌دیده»^۳ به «شخصی اشاره می‌کند

1. Directly Affected.

2. Klass v. Germany (1978).

3. Victim.

که مستقیماً تحت تأثیر فعل یا ترک فعل در موضوع قضیه مربوطه قرار می‌گیرد»^۱ و دیوان تصریح کرده است که «وجود نقض کنوانسیون حتی در صورت نبود غرض‌ورزی خاص قابل تصور است» (ECtHR, 1978, para. 33). با وجود این، این استثناء آسیب فرضی یا از راه دور، استثنائاتی را برای «اقداماتی با ماهیت کلی»^۲ در نظر می‌گیرد که تهدیدی مستقیم و مستمر برای حقوق مطروحه در کنوانسیون تلقی می‌شود. در قضیه «داجن علیه بریتانیا»^۳ دیوان با نبود پیگرد قانونی بر اساس جرم‌انگاری همجنسگرایی توسط ایرلند شمالی، وضعیت زیان‌دیدگی خواهان را پذیرفت و حکم داد که وجود این قانون با القای ترس از پیگرد قانونی، به‌طور «مستمر و مستقیم»^۴ بر زندگی خصوصی وی تأثیر گذاشته است (ECtHR, 1981, para. 31).

به‌طور مشابهی، در قضیه «سوئرینگ علیه بریتانیا»^۵ دیوان جایگاه خواهان را به‌دلیل «خطر واقعی»^۶ رفتار غیرانسانی در صورت استرداد به ایالات متحده به رسمیت شناخت و ثابت کرد که تهدیدات قریب‌الوقوع ناشی از اقدام دولت برای اعطای وضعیت زیان‌دیدگی کافی است (ECtHR, 1989, paras. 90-91).

کنوانسیون اروپایی این الزام را در خود دارد که خواهان حتماً خود زیان‌دیده باشد و دادخواست‌های غیرواقعی مربوط به قوانین ملی را نمی‌پذیرد (Gomien; Harris, & Zwaak, 1996, p. 44). با این حال، شرط زیان‌دیده از طریق مفهوم «زیان‌دیده بالقوه»^۷ گسترش یافته است که این امکان را برای کمیسیون و دیوان باز می‌گذارد تا قوانینی را که هنوز اجرا یا اعمال نشده‌اند بررسی کنند. دیوان مفهوم زیان‌دیده بالقوه را به موارد خاصی نیز توسعه داده است که حتی اگر اقدامی عملی نشده باشد، شخص صرفاً به‌دلیل وجود قانون یا اقدامات اداری خاص در معرض خطر است (van Dijk & van Hoof, 1990, p. 52).

در پرونده «کلاس»، دیوان موردی را در دست داشت که وجود قانونی در آلمان، نظارت مخفیانه بر پست و ارتباطات از راه دور افراد را مجاز می‌دانست و در این مورد اظهار داشت حتی اگر چنین اقداماتی در پرونده مورد بحث عملی نشده باشد، شرط زیان‌دیده را برآورده می‌کند (van Dijk & van Hoof, 1990, p. 52). همین رویکرد توسط کمیسیون اروپا در پرونده «کمپل و کوزان علیه بریتانیا»^۸ دنبال شد؛ جایی که کمیسیون اذعان کرد که سامانه تنبیه بدنی در مدارس اسکاتلند حقوق کودکانی را که در آن مدارس تحصیل می‌کنند نقض می‌کند؛ حتی اگر زیان‌دیدگان ادعایی هنوز تنبیه نشده باشند (Eur. Comm'n H.R, 1980, para. 24). به گفته کمیسیون، الزام به اعمال تنبیه بدنی برای پسران در حالتی که بتوان آن‌ها را زیان‌دیده تلقی کرد، حقوق ایشان را بیش از حد لازم محدود می‌کند.

این موارد رویکرد دوگانه دیوان را نشان می‌دهد: حفظ معیارهای قابلیت دقیق پذیرش دعوی برای جلوگیری از چالش‌های انتزاعی، در وضعیتی که با تفسیر انعطاف‌پذیر از مفهوم «زیان‌دیده» با وجود اقدامات

1. The Person Directly Affected by the Act or Omission in Issue.
2. Measures of a General Nature.
3. *Dudgeon v. UK* (1981).
4. Continuously and Direct.
5. *Soering v. UK* (1989).
6. Real Risk.
7. Potential Victim.
8. *Campbell and Cosans v. the United Kingdom* (1980).

سیستمی یا خطرات قابل پیش‌بینی، مستقیماً حقوق اساسی فرد را تضعیف می‌کند. این انعطاف تنها در «آسیب‌های هنجاری»^۱ مانند قوانین تبعیض‌آمیز کاربرد دارد؛ نه در وضعیت‌های مسئولیت مشترک که نقض حقوق ناشی از تعامل نهادهای چندگانه است. رویه قضایی دیوان تأکیدی بر حفظ تعادل در عملکرد این نهاد در حفاظت از دسترسی افراد به دادخواهی و حفظ اقتصاد قضایی و تضمین جبران خسارت برای کسانی است که واقعاً تحت تأثیر رفتار دولت - چه از طریق زیان ملموس یا اجبار هنجاری - قرار گرفته‌اند. دیوان «علیت مستقیم» را شرط ضروری می‌داند و از پذیرش «مسئولیت ساختاری»^۲ در مواردی که دولت‌ها به‌طور غیرمستقیم در نقض تعهد بین‌المللی نقش دارند امتناع می‌ورزد. این امر با شرایط و ضوابط حقوق بشردوستانه نیز در تضاد است. به عنوان مثال دیوان بین‌المللی دادگستری در قضیه «بوسنی علیه صربستان»^۳ قائل شدن به مسئولیت را منوط به اثبات وجود «کنترل مؤثر» می‌داند و نه وجود علیت مستقیم (ICJ, ۲۰۰۷, para. ۴۲۱).

۳. چالش‌ها در پرونده‌های مسئولیت مشترک

یکی از موانع رویه‌ای مربوط به موقعیت‌های مسئولیت مشترک، شرط زیان‌دیده است (ماده ۳۴ کنوانسیون). وضعیت زیان‌دیدگی توسط دیوان به این صورت تعبیر می‌شود که یک خواهان باید واقعاً تحت تأثیر تخلفی که نزد دیوان درباره آن تخلف اقامه دعوا می‌کند قرار گرفته باشد (ECtHR, 2003, para. 24-25). اما این مفهوم فقط مستلزم آن نیست که فرد متحمل خسارت شده باشد (یا به تعبیر دیوان «ضرر»^۴ یا «زیان»^۵)؛ (ECtHR, 1978, paras. 239-240). اما لازم است که حتماً اقدام مورد شکایت در خصوص خواهان اعمال شده باشد. بنابراین این امر مانع شکایاتی با ماهیت دادخواهی عمومی می‌شود. تنها در موارد استثنائی است که دیوان پذیرفته است که آن دسته از اقدامات از سوی جمع که هنوز به ضرر خواهان، عملی نشده است می‌تواند باعث ایجاد وضعیت زیان‌دیدگی شود. یکی از ویژگی‌های بالقوه مشکل‌ساز شرط زیان‌دیده برای وضعیت‌های واجد مسئولیت مشترک این است که دیوان معمولاً بر روی عملی تمرکز می‌کند که در واقع منجر به آسیب می‌شود و احتمالاً اقدامات متضمن قانونگذاری یا تسهیل‌کننده رفتار دولت یا نهاد دیگر را نادیده می‌گیرد (Nollkaemper, 2011, p. 3).

۱-۳. سازمان‌های بین‌المللی و مسئولیت دولت عضو

دیوان تحت کنوانسیون به‌طور مداوم با چالش‌هایی در نسبت دادن مسئولیت به کشورهای عضو در قبال اقدامات سازمان‌های بین‌المللی، به‌ویژه اتحادیه اروپا^۶ مواجهه بوده است. در قضیه «سگی و جستوراس

1. Normative Harm.
2. Structural Responsibility.
3. Bosnia v. Serbia (2007).
4. Prejudice.
5. Detriment.
6. European Union (EU).

پروآمنیستیا علیه ۱۵ کشور اتحادیه اروپا^۱، خواهان‌ها - گروه‌های باسک که توسط شورای اتحادیه اروپا به عنوان نهادهای تروریستی تعیین شده بودند - استدلال کردند که فهرست تروریستی آن کشورها ماده ۸ کنوانسیون (حق زندگی خصوصی) را نقض می‌کند. دیوان این پرونده را رد و اعلام کرد که مشارکت کشورهای عضو در تصمیمات اتحادیه اروپا به‌طور خودکار مسئولیت آن‌ها را بر اساس کنوانسیون به بار نمی‌آورد. دیوان تأکید کرد:

«صرف این واقعیت که تصمیم [اتحادیه اروپا] توسط کشورهای متخاصم اتخاذ شده است... برای توجیه اجرای کنوانسیون استدلال بسیار ضعیفی است» (EctHR, 2002, para. 3).

این استدلال به نبود «اقدامات اجرایی مشخص»^۲ توسط دولت‌ها بستگی داشت که آسیب ادعایی را به جای فرآیندی مستقیم، تبدیل به حدس و گمان می‌کرد. این حکم نشان‌دهنده بی‌میلی دیوان برای پاسخگو دانستن دولت‌ها در قبال اقدامات جمعی اتحادیه اروپا است، مگر اینکه آن‌ها به‌طور مستقل اقدام مورد اعتراض را عملی یا اجرایی کنند. به‌طور مشابهی، در قضیه «سناتور لاینز جیامبیچا علیه ۱۵ دولت اتحادیه اروپا»^۳، خواهان جریمه‌های تحمیل شده توسط کمیسیون اروپا به دلیل نقض قوانین ضد تراست را به چالش کشید. پس از اینکه دادگاه بدوی اتحادیه اروپا جریمه را باطل کرد، دیوان پرونده را رد و آسیب را فرضی اعلام کرد زیرا مجازات هرگز اجرا نشده بود. دیوان به این نتیجه رسید که خواهان نمی‌تواند ادعای زیان دیده بودن کند زیرا «بطلان تصمیم، آن را از داشتن هرگونه اثر قانونی محروم کرده است» (EctHR, 2004, para. 29). این موارد تفسیر محدود دیوان از مسئولیت دولت در زمینه‌های حکمرانی مشترک را نشان می‌دهد، که نیازمند یک «ارتباط علیّ مستقیم» بین اقدام دولت و آسیب است؛ حتی زمانی که دولت‌ها در تصمیم‌گیری اتحادیه اروپا مشارکت دارند.

برخی محققان این رویکرد را به دلیل ایجاد شکاف در پاسخگویی نقد می‌کنند. استدلال لاوسون^۴ این است که پایبندی محکم دیوان به «اقدامات مشخص»^۵ این نهاد را در رسیدگی به نقض نظام‌مند حقوق ناشی از تعهدات جمعی اتحادیه اروپا ناکام می‌گذارد و خواهان‌ها را زمانی که آسیب ناشی از نهادهای فراملی باشد بدون جبران باقی می‌گذارد (Lawson, 2024, p. 651). رینگارت^۶ نیز به‌طور مشابهی ادعا می‌کند که بی‌میلی دیوان به نسبت دادن مسئولیت اقدامات غیرمستقیم، هدف کنوانسیون را به‌ویژه در مواردی که دولت‌ها نقض حقوق را از طریق مشارکت نهادی امکان‌پذیر می‌کنند تضعیف می‌کند (Ryngaert, 2020, p. 109). با وجود این، دیوان معتقد است که وضعیت زیان‌دیدگی طبق ماده ۳۴ کنوانسیون مستلزم «فوریت»^۷ بین رفتار دولت و آسیب است و از دعاوی مبتنی بر مشارکت‌های ضعیف یا انتزاعی در نقض

1. Segi and Gestoras Pro-Amnistía v. 15 EU States (2002).

2. Concrete Implementing Measures.

3. Senator Lines GmbH v. 15 EU States (2004).

4. Lawson

5. Concrete Measures.

6. Ryngaert

7. Immediacy.

حقوق جلوگیری می‌کند. در پرونده‌هایی مانند «بسفر علیه ایرلند»^۱، دیوان تنها در صورت «نقص آشکار»^۲ در حمایت اتحادیه اروپا از حقوق بشر، دولت‌ها را مسئول می‌داند. این معیار آن قدر مبهم است که عملاً مصونیت ایجاد می‌کند و منجر به نوعی شکاف عدالتی می‌گردد. این رویه قضایی بر تنش بین حمایت‌های فردمحور کنوانسیون و پیچیدگی‌های حکمرانی چندسطحی تأکید می‌کند و اولویت را به اطمینان حقوقی بر مسئولیت گسترده در پرونده‌های مسئولیت مشترک می‌دهد.

۲-۳. اعمال تسهیل‌کننده و آسیب غیرمستقیم

دیوان در مواردی که شامل آسیب غیرمستقیم یا تسهیل‌کننده اعمال می‌شود، یک الزام سخت‌گیرانه را برای «علّت تقریبی»^۳ حفظ کرده است و اغلب ادعاهایی را که در آن ارتباط بین رفتار دولت و نقض حقوق به اندازه کافی مستقیم تلقی نمی‌شود رد می‌کند. در قضیه «توگار علیه ایتالیا»^۴، خواهان، یک تبعه عراقی مجروح بر اثر مین زمینی که گفته می‌شد توسط یک شرکت ایتالیایی تأمین شده است، استدلال کرد که قصور ایتالیا در تنظیم مقررات صادرات اسلحه ناقض ماده ۲ کنوانسیون (حق حیات) است (آشوری و دیگران، ۱۴۰۳: ۵۲۳-۵۲۸). کمیسیون اروپایی حقوق بشر^۵ این پرونده را رد و بر نبودن «ارتباط علیّ مستقیم»^۶ بین ترک فعل ایتالیا و آسیب ناشی از آن تأکید کرد:

«نبود رابطه فوری بین عرضه صرف - حتی اگر غیرقانونی بوده باشد - و حادثه... علّت مستقیم و تعیین‌کننده اقدام عراق بود» (Eur. Comm'n H.R., 1995, para. 3).

این استدلال نشان می‌دهد که دولت‌ها نمی‌توانند در قبال آسیب‌های ناشی از اشخاص ثالث مسئول شناخته شوند، مگر اینکه افعال یا ترک‌فعل‌های آن‌ها «عامل تعیین‌کننده»^۷ در زنجیره علّت‌ها باشد (حدادی و ستایش‌پور، ۱۴۰۰: ۵-۱۹؛ حسن‌پور و دیگران، ۱۴۰۳: ۱۸۸-۱۹۲). دیوان بعداً این اصل را در قضیه «عزیز علیه قبرس، یونان، ترکیه و بریتانیا»^۸ تأیید کرد؛ جایی که خواهان، یک قبرسی ترک، به دلیل ناتوانی در رأی دادن در قبرس شمالی، ادعا کرد که ماده ۳ پروتکل شماره ۱ (حق انتخابات آزاد) نقض شده است. دیوان مسئولیت را صرفاً به ترکیه به عنوان مرجع کنترل‌کننده «واقعی»^۹ نسبت داد و شکایات علیه یونان و بریتانیا را با عنوان «بیش از حد بعید»^{۱۰} رد کرد (ECtHR, 2004b, para. 14). با تمرکز بر معیارهای کنترل سرزمینی و «علّت فوری»^{۱۱}، دیوان بر بی‌میلی خود برای پاسخگو دانستن دولت‌ها برای تسهیل اقدامات

1. Bosphorus v. Ireland (2005).

2. Manifest Deficiency.

3. Proximate Causation.

4. Tugar v. Italy (1995).

5. European Commission of Human Rights.

6. Direct Causal Nexus.

7. Decisive Factor.

8. Aziz v. Cyprus, Greece, Turkey, and the UK (2004).

9. De Facto.

10. Too Remote.

11. Immediate Causation.

یا همدستی ساختاری در نقض حقوق، بدون وجود پیوند مستقیم و ملموس تأکید دارد. همان طور که مشاهده می‌شود دیوان موضوع «علّیت تقریبی» را به‌طور محدود و مضیق تفسیر می‌کند که با رویه دیوان بین‌آمریکایی حقوق بشر نیز مغایرت دارد. برای مثال دیوان بین‌آمریکایی در قضیه «واسکوئز رودریگز علیه هندوراس»^۱، مسئولیت دولت را حتی در غیاب دستور مستقیم به نقض حقوق، به‌دلیل «تسامح نظام‌یافته»^۲ پذیرفت (IACtHR, 1988, paras. 172-177). در الزامات مربوط به حقوق بشردوستانه هم مسئولیت «کمک به نقض حقوق»^۳ نیازی به علّیت مستقیم ندارد (ICJ, 2007, para. 421).

برخی محققان این تفسیر محدود را به عنوان تضعیف هدف پیشگیرانه کنوانسیون نقد کرده‌اند. لاوسون این طور استدلال می‌کند که اصرار دیوان بر علّیت تقریبی آن را از پرداختن به مسأله «مشارکت نظام‌مند در تخلف»، مانند دولت‌هایی که از طریق مقررات سست یا مشارکت نهادی در چارچوب‌های بین‌المللی باعث وقوع آسیب میشوند، ناکام می‌گذارد (Lawson, 2024, pp. 653-660). به‌طور مشابهی، راینگارت ادعا می‌کند که رویکرد دیوان از واقعیت‌های در حال تحول آسیب فراملی غفلت می‌ورزد؛ جایی که کمک‌های غیرمستقیم دولت‌ها (به عنوان مثال، صادرات تسلیحات یا حمایت دیپلماتیک) ممکن است به‌طور تجمعی باعث نقض حقوق شود (Ryngaert, 2020, pp. 64-71). چنین نقدهایی تنش‌های بین پایبندی فرمالیستی دیوان به علّیت از یک سو و از سوی دیگر نیاز به پاسخگو کردن دولت‌ها در وضعیت‌های پیچیده با وجود چند بازیگر را برجسته می‌کند. با وجود این، دیوان معتقد است که ماده ۳۴ کنوانسیون از خواهان‌ها می‌خواهد تا وجود «تأثیر شخصی و مستقیم»^۴ را نشان دهند و از مسئولیت در قبال کمک‌های ضعیف یا انتزاعی به وقوع آسیب جلوگیری کنند. این رویه قضایی منعکس‌کننده یک اقدام متعادل‌کننده و محتاطانه بین حمایت از پاسخگو کردن دولت و پرهیز از تجاوز به حوزه‌های حساس سیاسی در روابط بین‌الملل است.

۴. به سوی راه‌حل‌ها: پیش‌نویس توافقنامه الحاق اتحادیه اروپا

پیش‌نویس توافقنامه ۲۰۱۱ الحاق اتحادیه اروپا به کنوانسیون به دنبال حل و فصل پیچیدگی‌های قضایی ذاتی در پاسخگو بودن اتحادیه اروپا یا کشورهای عضو آن برای نقض حقوق بشر ناشی از چارچوب‌های حقوقی درهم تنیده است. محور اصلی این اقدام، «سازوکار پاسخگویی مشترک»^۵ (ماده ۱۱) (ب) است، که به اتحادیه اروپا یا یک کشور عضو اجازه می‌دهد در صورتی که منشأ نقض ادعایی، قانون اتحادیه اروپا باشد به عنوان طرف مقابل به دادرسی بپیوندند (Council of Europe, 2011, para. 37). این سازوکار به چالش‌های نظام‌مند برجسته‌شده در مواردی مانند «سگی علیه ۱۵ کشور اتحادیه اروپا» و «سناتور لاینز علیه ۱۵ دولت اتحادیه اروپا» می‌پردازد که در آن خواهان‌ها به‌دلیل ناتوانی دیوان در نسبت دادن مسئولیت اقدامات ناشی از اتحادیه اروپا، با عدم پذیرش دعوی مواجه شدند. مزیت اصلی این کار در این است که این

1. Velásquez-Rodríguez v. Honduras (1988).

2. Systematic Tolerance.

3. Complicity.

4. Personal and Direct Impact.

5. Co-respondent Mechanism.

سازوکار، مسئولیت مشترک اتحادیه اروپا و دول عضو را نهادینه می‌کند و نیاز به تفکیک اختیارات را که امری غیرممکن به نظر می‌رسد مرتفع می‌سازد.

در قضیه «سگی»، دیوان ادعاهای علیه کشورهای اتحادیه اروپا را برای اجرای تحریم‌های اتحادیه اروپا رد کرد؛ به این دلیل که خواهان‌ها نمی‌توانند دولت‌ها را مستقیماً در قبال «اعمال ناشی از تعهدات بر اساس قوانین اتحادیه اروپا»^۱ مسئول بدانند (ECTHR, 2002, para. 3). به‌طور مشابهی، در قضیه «سناتور لاینز»، دیوان شکایات علیه کشورهای عضو در مورد جریمه‌های رقابتی اتحادیه اروپا را «ناسازگار» و «دادخواهی عمومی» تلقی کرد (ECTHR, 2004, para. 30)، زیرا این جریمه‌ها توسط خود اتحادیه اروپا اعمال شده بود (Lock, 2009, pp. 375-398). سازوکار پاسخگویی مشترک با ایجاد مسئولیت مشترک، چنین موانعی را دور می‌زند و تضمین می‌کند که خواهان‌ها نیازی به جدا کردن اختیارات فراملی اتحادیه اروپا از عمل دولت‌های عضو ندارند - مشکلی که خود دیوان در قضیه «بسیفر علیه ایرلند» به رسمیت شناخته است؛ جایی که دولت‌ها را مسئول اجرای اقدامات اتحادیه اروپا میدانست مگر اینکه اتحادیه اروپا «حفاظت برابر»^۲ از حقوق را تضمین کند (ECTHR, 2005, para. 154; see: Gragl, 2013). در این قضیه، دیوان به این موضوع پرداخت که آیا توقیف هواپیما توسط ایرلند (به موجب تحریم‌های اتحادیه اروپا علیه یوگسلاوی) ناقض کنوانسیون اروپایی حقوق بشر است یا خیر (تقوی، ۱۳۹۲: ۳۴-۳۶). دیوان دکترین «حفاظت برابر» را مطرح کرد و معتقد بود که رفتار دولت‌هایی که قوانین اتحادیه اروپا را اجرا می‌کنند مطابق با کنوانسیون فرض می‌شود «تا زمانی که سازمان مربوطه [اتحادیه اروپا] از حقوق اساسی آن‌ها به روشی معادل کنوانسیون حمایت می‌کند» (ECTHR, 2005, para. 154). به سخن دیگر اگر حفاظت برابر وجود داشته باشد، دولت‌ها از پیش‌فرض انطباق برخوردار می‌شوند، مگر اینکه حمایت اتحادیه اروپا «به وضوح ناقص»^۳ باشد. این استدلال مستقیماً به سازوکار پاسخگویی مشترک پیش‌نویس توافقنامه الحاق به اتحادیه اروپا این امکان را می‌دهد که تضمین کند که خواهان‌ها می‌توانند اتحادیه اروپا و دولت‌های عضو را در صورت دخیل بودن قوانین اتحادیه اروپا مسئول بدانند و نیاز به تجزیه و تفکیک مسئولیت‌های فراملی و ملی را از بین ببرد.

گزارش تشریحی پیش‌نویس توافقنامه الحاق حاکی از آن است که ممکن است هم‌پاسخ‌دهندگان حتی اگر «بازیگر مستقیم»^۴ نباشند مسئول شناخته شوند (Council of Europe, 2011, para. 37)، در نتیجه شرط دادخواهی عمومی برای اطراف غیرفعال دعوی کاهش می‌یابد و در عین حال شرط زیان‌دیده برای پاسخ‌دهنده اصلی حفظ می‌شود. این تمایز خطر محرومیت خواهان‌ها از عدالت را به دلیل استانداردهای علیت سخت‌گیرانه دیوان کاهش می‌دهد، همان‌طور که در مواردی مانند پرونده «توگار علیه ایتالیا» دیده می‌شود، که در آن دیوان ادعاهای علیه ایتالیا را برای تأمین مین‌های زمینی به عراق رد کرد و تأکید کرد که مسئولیت به عهده عراق به عنوان «علت مستقیم و تعیین کننده» آسیب است (ECTHR, 1995, para. 3).

1. Acts Flowing from Obligations under EU Law.

2. Equivalent Protection.

3. Manifestly Deficient.

4. Direct Actor.

(see: Mowbray, 2012). در مقابل، سازوکار پاسخگویی مشترک این مفهوم را نهادینه و تضمین می‌کند که مشارکت سیستمی - مانند نقش یک دولت در ایجاد آسیب از طریق چارچوب‌های قانونی اتحادیه اروپا - دیگر به دلیل فرمالیسم قضایی از رسیدگی مصون نیست. این امر با انتقادات اندیشمندانی مانند لاوسون همسو است که استدلال می‌کنند که تمرکز محدود دیوان بر علت نزدیک، مسئولیت غیرمستقیم دولت‌ها در سیستم‌های فراملی را نادیده می‌گیرد (Lawson, 2024, pp. 653-660).

بنابراین، این سازوکار نشان‌دهنده یک تغییر اعتقادی به سمت شناسایی مسئولیت‌پذیری لایه‌ای است، همان طور که از قبل در پرونده «متیوز علیه انگلستان»^۱ نشان داده شده است؛ جایی که دیوان بریتانیا را مسئول سلب حق رای ساکنان جبل‌الطارق بر اساس قوانین معاهده اتحادیه اروپا دانست و تأیید کرد که دولت‌ها نمی‌توانند «با تفویض اختیارات به سازمان‌های بین‌المللی، خود را از مسئولیت در قبال کنوانسیون میرا کنند» (ECTHR, 1999, para. 34).

تنها چالش باقی‌مانده می‌تواند این باشد که این سازوکار شرط زیان دیده را حذف نمی‌کند بلکه خواهان همچنان باید ثابت کند که مستقیماً از فعل یا ترک فعل ادعایی متأثر شده است. بنابراین در موارد نقض نظام‌یافته (مثل موضوع پناهندگان در مرزهای اتحادیه اروپا) مشکل پذیرش دعوی به قوت خود باقی می‌ماند (ECTHR, 2012, para. 122) (اسمعیلی اردکانی و دیگران، ۱۴۰۳: ۴۹). به نظر می‌رسد بتوان به عنوان یک پیشنهاد تکمیلی چنین بیان کرد که مانند آنچه در دیوان بین‌آمریکایی دیده می‌شود، دیوان اروپایی باید «زیان‌دیدگی جمعی»^۲ را در نقض‌های گسترده حقوق (مانند تغییرات اقلیمی) بپذیرد (IACtHR, 2003, para. 148).

۵. نتیجه‌گیری

مطالعه حاضر به بررسی تعامل پیچیده بین «شرط زیان دیده» در چهارچوب ماده ۳۴ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر و مفهوم «مسئولیت مشترک» در پرونده‌های مرتبط با چندین بازیگر بین‌المللی پرداخت. یافته‌های این پژوهش نشان داد که تفسیر دقیق دیوان اروپایی حقوق بشر از شرط زیان دیده، اگرچه از یک سو از انباشت پرونده‌های انتزاعی جلوگیری می‌کند، از سوی دیگر می‌تواند پاسخگویی دولت‌ها و نهادهای بین‌المللی را در وضعیت‌های مسئولیت مشترک تضعیف نماید. این تنش به‌ویژه در مواردی آشکار است که نقض حقوق بشر ناشی از تعاملات پیچیده نهادی یا اقدامات غیرمستقیم دولت‌هاست، همانگونه که در پرونده‌های شاخصی مانند «سگی علیه ۱۵ کشور اتحادیه اروپا» و «توگار علیه ایتالیا» همین نکته مشاهده شد. در این موارد، دیوان با تأکید بر ضرورت وجود «رابطه علیّ مستقیم» بین اقدام دولت و آسیب وارده، از رسیدگی به شکایت‌هایی که در آن‌ها مسئولیت به صورت غیرمستقیم یا ساختاری تقسیم شده است امتناع ورزید.

فرضیه این پژوهش مبتنی بر این بود که پایبندی سخت‌گیرانه دیوان به شرط زیان دیده، با وجود محافظت

1. Matthews v. UK (1999).

2. Collective Victimhood.

از سیستم قضایی در برابر ادعاهای فرضی، ممکن است منجر به نقصان در پاسخگویی نهادهای فراملی و دولت‌ها در مواردی شود که نقض حقوق به صورت جمعی رخ می‌دهد. بررسی پرونده‌هایی مانند «سناتور لاینز» و «عزیز علیه قبرس» این فرضیه را تأیید می‌کند؛ جایی که دیوان با استناد به نبود «اقدامات اجرایی مشخص» یا «کنترل عملی» از سوی برخی دولت‌ها، مسئولیت را منحصرأً به بازیگر مستقیم نسبت داد و مشارکت سایرین را نادیده گرفت. این رویکرد، به‌ویژه در پرونده‌های مرتبط با اتحادیه اروپا، شکاف‌های عدالتی آشکاری را به وجود آورده است، چرا که دولت‌ها می‌توانند با استناد به تبعیت از قوانین فراملی، خود را از مسئولیت مبرا کنند.

در پاسخ به این چالش‌ها، «پیش‌نویس ۲۰۱۱ توافقنامه الحاق اتحادیه اروپا به کنوانسیون» با معرفی سازوکار «پاسخگویی مشترک» گامی بلند به سوی تعدیل شرط زیان‌دیده در موارد مسئولیت مشترک برداشته است. این سازوکار با امکان پیوستن اتحادیه اروپا یا دول عضو به دعاوی مرتبط با قوانین اتحادیه، مسئولیت مشترک را نهادینه می‌کند و از طرد شکایات به دلیل عدم امکان تفکیک اختیارات فراملی و ملی جلوگیری مینماید. همچنین در نتیجه بحث این جستار می‌توان دریافت پیش‌نویس توافقنامه الحاق اتحادیه اروپا به کنوانسیون، به‌ویژه تبعیت از سازوکار پاسخگویی مشترک آن می‌تواند به عنوان راهحلی بالقوه برای پر کردن شکاف‌های پاسخگویی ارزیابی شود. این سازوکار به اتحادیه اروپا یا کشورهای عضو آن اجازه می‌دهد تا به‌طور مشترک به شکایات پاسخ دهند و از این طریق موانع قابل پذیرش مرتبط با شرط زیان‌دیده را دور بزنند. همان‌طور که در گزارش تشریحی این توافقنامه اشاره شده است این اصلاحیه «وابستگی علی صرفاً حقوقی» را به عنوان مبنای مسئولیت می‌پذیرد و از تمرکز انحصاری بر اقدامات عملی فراتر می‌رود. این تغییر، همسو با انتقاداتی است که بر پرونده‌هایی مانند «بمسفر علیه ایرلند» وارد شد که در آن دیوان با تکیه بر دکترین «حفاظت برابر»، مسئولیت دولت‌ها در اجرای قوانین اتحادیه اروپا را منوط به نقص آشکار حمایت‌های حقوقی این نهاد کرد.

با این حال، کارآمدی سازوکار پاسخگویی مشترک منوط به اجرای دقیق و تفسیر پیشروانه توسط دیوان خواهد بود. تجربه پرونده «متیوز علیه انگلستان» نشان می‌دهد که دیوان در مواردی خاص، مسئولیت دولت‌ها را حتی در چهارچوب تعهدات فراملی به رسمیت شناخته است. این رویکرد می‌تواند الگویی برای تفسیر سازوکار جدید باشد؛ به شرطی که دیوان از وسواس فعلی در الزام به «رابطه علی مستقیم» فاصله گرفته و به جای آن، به نقش ساختاری دولت‌ها در ایجاد یا تسهیل نقض حقوق توجه نماید.

یافته‌های این مطالعه بر ضرورت بازنگری در تفسیر ماده ۳۴ کنوانسیون در پرتو تحولات حکمرانی چندسطحی تأکید دارد. دیوان می‌بایست میان حمایت از حقوق فردی و الزامات پاسخگویی جمعی در فضای بین‌المللی امروز توازن ایجاد کند. لذا بازتعریف مفهوم «زیان‌دیده» و پذیرش مفهوم «آسیب سیستمی» همان‌طور که در قضیه «بیگ‌برادر واچ و دیگران علیه بریتانیا»^۱ مشاهده می‌شود که در آن قوانین نظارتی عمومی، بدون نیاز به اثبات آسیب فردی، نقض حقوق محسوب شدند، می‌تواند به ایجاد این

1. Big Brother Watch and Others v. UK (2021).

توازن و توسعه رویه قضایی دیوان کمک نماید (ECtHR, 2021, paras. 346-349). در نهایت پیشنهادهای زیر می‌تواند راهگشا باشد:

۱. توسعه دکترین «مسئولیت ساختاری»: تشخیص مسئولیت دولت‌ها در مواردی که نقض حقوق ناشی از سیاستها یا تعهدات نهادی نظام‌مند است؛ حتی بدون وجود رابطه علی مستقیم.
۲. تقویت سازوکار پاسخگویی مشترک: تضمین اینکه اتحادیه اروپا و دول عضو بدون نیاز به اثبات تأثیر فردی مستقیم به‌طور مشترک در دعاوی مرتبط با قوانین فراملی پاسخگو باشند.
۳. بازتعریف «زیان دیده» در پرونده‌های جمعی: پذیرش شکایت‌های نمایندگی یا گروهی در مواردی که نقض نظام‌یافته حقوق بشر وجود دارد؛ مشابه رویکرد دیوان بین آمریکایی حقوق بشر.

در پایان، این پژوهش نشان می‌دهد که اگرچه شرط زیان دیده ستون اصلی حفاظت از کارآمدی سیستم کنوانسیون است، اما انعطاف‌پذیری در تفسیر آن می‌تواند دیوان را از رسالت خود در پاسخگویی نهادهای قدرتمند بین‌المللی دور سازد. اصلاحات رویه‌ای، نه تنها در سازوکار الحاق اتحادیه اروپا بلکه در رویه قضایی دیوان ضرورتی اجتناب‌ناپذیر برای همگام‌سازی کنوانسیون با واقعیت‌های پیچیده حکمرانی جهانی است.

References

1. Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro), Judgment. (2007). International Court of Justice, ICJ Reports 2007, p. 43, para. 421. <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/91/091-20070226-JUD-01-00-EN.pdf>
2. Ashouri, M., Chavoushi, M., & Kosha, J. (2024). State responsibility for the violation of the right to life: An assessment of the jurisprudence of the European Court of Human Rights. *Iranian Journal of International Politics*, 12(2), 515–539. <https://doi.org/10.22067/irlip.2024.82538.1392> (In Persian)
3. Aziz v. Cyprus, Greece, Turkey, and the United Kingdom (Application No. 69949/01). (2004). European Court of Human Rights. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61683>
4. Big Brother Watch and Others v. the United Kingdom [GC], nos. 58170/13, 62322/14 and 24960/15. (2021). European Court of Human Rights, ECHR 2021, paras. 346–349. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-210077>
5. Bosphorus Hava Yolları Turizm ve Ticaret Anonim Şirketi v. Ireland (Application No. 45036/98). (2005). European Court of Human Rights, ECHR 2005-VI. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-67613>
6. Campbell and Cosans v. the United Kingdom (Applications Nos. 7511/76 and 7743/76). (1980). European Commission of Human Rights, Decisions and Reports 21. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57534>
7. Council of Europe. (2011). Draft agreement on the accession of the European Union to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (CDDH-UE(2011)16 fin). https://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/hrpolicy/Accession/Meeting_reports/CDDH-UE_2011_16fin_en.pdf
8. Council of Europe. (2011). Explanatory report to the Draft Agreement on the Accession of the European Union to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (CDDH-UE(2011)16 fin). https://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/hrpolicy/Accession/Meeting_reports/CDDH-UE_2011_16fin_en.pdf
9. Dudgeon v. the United Kingdom (Application No. 7525/76). (1981). European Court of Human Rights, Series A no. 45. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57544>
10. Esmaili Ardakani, A., Amirpour, A., & Karimi, T. (2024). The dialectic of state responsibility and international ethics in the issue of asylum and migration. *Iranian Journal of International Politics*, 13(1), 25–51. <https://doi.org/10.22067/irlip.2024.84704.1449> (In Persian)
11. Gomien, D., Harris, D., & Zwaak, L. (1996). *Law and practice of the European Convention on Human Rights and the European Social Charter*. Strasbourg: Council of Europe Publishing.
12. Gragl, P. (2013). *The accession of the European Union to the European Convention on human rights*. Bloomsbury Publishing.

13. Haddady, M., & Setayeshpur, M. (2021). Implication of Scope of International Derived Responsibility: Comparative Study of Responsibility of States and International Organizations. *J. Compar. L.*, 8, 2.
14. Hassanpour, A., Salahhi, S., & Moradi, M. (2024). International responsibility of states in dealing with foreign fighters. *Iranian Journal of International Politics*, 13(1), 175-195. <https://doi.org/10.22067/irlip.2024.83588.1416> (In Persian)
15. *Hirsi Jamaa and Others v. Italy* [GC], no. 27765/09. (2012). European Court of Human Rights, 55 EHRR 21, para. 122. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-109231>
16. *Ireland v. the United Kingdom* (Application No. 5310/71). (1978). European Court of Human Rights, Series A no. 25. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57506>
17. *Karner v. Austria* (Application No. 40016/98). (2003). European Court of Human Rights, ECHR 2003-IX. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61256>
18. *Klass and Others v. Germany* (Application No. 5029/71). (1978). European Court of Human Rights, Series A no. 28. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57518>
19. Lawson, R. (2024). Atlas shrugged: an analysis of the ECtHR Case law involving issues of EU law since opinion 2/13. *European Papers-A Journal on Law and Integration*, 2024(2), 647-671.
20. Lock, T. (2009). The ECJ and the ECtHR: The future relationship between the two European courts. *The Law & Practice of International Courts and Tribunals*, 8(3), 375-398.
21. *Matthews v. the United Kingdom* (Application No. 24833/94). (1999). European Court of Human Rights, ECHR 1999-I. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58225>
22. *Mayagna (Sumo) Awas Tingni Community v. Nicaragua*, Merits, Reparations, and Costs, Judgment. (2001). Inter-American Court of Human Rights, (Ser. C) No. 79, para. 148. https://www.corteidh.or.cr/docs/casos/articulos/seriec_79_ing.pdf
23. *Nada v. Switzerland* [GC], no. 10593/08. (2012). European Court of Human Rights, ECHR 2012, para. 180. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-113542>
24. Nollkaemper, A. (2011). Issues of shared responsibility before the International Court of Justice. *SSRN Electronic Journal*. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1805696
25. Pinzon, D. R. (2001). The "Victim" Requirement, the Fourth Instance Formula and the Notion of "Person" in the Individual Complaint Procedure of the Inter-American Human Rights System. *ILSA Journal of International & Comparative Law*, 7(2), 369-383.
26. Ryngaert, C. (2020). *Selfless intervention: the exercise of jurisdiction in the common interest*. Oxford University Press.
27. San José Gil, A., & Beygzadeh, E. (2000). International responsibility of states for human rights violations. *Legal Research Quarterly*, 3(29-30), 255-307. (In Persian).
28. *Segi and Gestoras Pro-Amnistía v. 15 States of the European Union* (Applications Nos. 6422/02 and 9916/02). (2002). European Court of Human Rights. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60567>

29. Senator Lines GmbH v. Austria, Belgium, Denmark, Finland, France, Germany, Greece, Ireland, Italy, Luxembourg, the Netherlands, Portugal, Spain, Sweden, and the United Kingdom (Application No. 56672/00). (2004). European Court of Human Rights. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61304>
30. Soering v. the United Kingdom (Application No. 14038/88). (1989). European Court of Human Rights, Series A no. 161. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57619>
31. Taghavi, S. M. A. (2013). Human rights regime in the European Union; Non-inclusiveness and integration. *Iranian Journal of International Politics*, 2(3), 24-45. <https://doi.org/10.22067/jipr.v2i3.44266> (In Persian)
32. Tugar v. Italy (Application No. 22869/93). (1995). European Commission of Human Rights. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57970>
33. Van Dijk, P., & Van Hoof, G. J. (1990). *Theory and practice of the European Convention on Human Rights*. Deventer: Kluwer Law Taxation Publishers.
34. Velásquez-Rodríguez v. Honduras, Merits, Judgment. (1988). Inter-American Court of Human Rights, (Ser. C) No. 4, paras. 172-177. http://hrlibrary.umn.edu/iachr/b_11_12d.htm
35. Ziaee, S Y and Roohani, Z S . (2023). Legal Consequences of International Responsibility of State in Jurisprudence of International Court of Justice In The Light of Draft on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, 2001. *The Quarterly Journal of Judicial Law Views*, 25(92), 247-271.